

МАДАНИЯТ ВА МАЪРИФАТ ТАРҒИБОТЧИСИ

“Агар жамият ҳаётининг танаси иқтисодиёт бўлса, унинг жони ва руҳи маънавиятдир. Биз янги Ўзбекистонни барпо этишга қарор қилган эканмиз, иккита мустаҳкам устунга таянамиз. Биринчиси – бозор тамойилларига асосланган қучли иқтисодиёт. Иккинчиси – аждодларимизнинг бой мероси ва миллий қадриятларга асосланган қучли маънавият”, дейди Шавкат Мирзиёев йиғилишида.

*Наманган вилояти тархи ва маданияти давлат музейи
Адабиёт бўлими илмий ходими: Тўхтабаева Д.*

Муҳтарам Президентимиз Шавкат Мирзиёев томонидан ўзбек халқининг тараққий этишида фидойилик кўрсатган ҳамюртимиз Исҳоқхон Ибратнинг эзгу ишларини давом эттириш йўлида бошланган ташаббус тарихий ва тарбиявий аҳамиятга эга бўлди. Мустақиллигимизнинг дастлабки кунлариданоқ аждодларимиз томонидан кўп асрлар мобайнида яратилган улкан, бебаҳо маънавий ва маданий меросни тиклаш, ўрганиш, улардан халқни баҳраманд қилиш муҳим вазифа бўлиб қолди. Халқимиз сиёсий мустақиллик ва озодликни қўлга киритгач, ўз тақдирининг чинакам эгаси, ўз тарихининг ижодкори, ўзига хос миллий маданиятининг соҳибига айланди. Бу борада Наманганлик шоирлар ижодини ўрганиш, асарларини нашрга тайёрлаш ҳам мустақиллик туфайли эришилган имкониятлар самарасидир.

Ўтмиш адабиётимиз тарихида XIX аср охири XX аср бошларидаги давр ўзига хос ижтимоий зиддиятларга бойлиги, мураккаблиги билан ажралиб туради. XX аср бошларида яшаб ижод этган шоирларимиз ўзига хос фидойилик билан қалам тебратишган. Чунки бу давр ижодкорлари ўзбек халқининг эрки ва қадр-қимматини сақлаган ҳолда илм-маърифатни юксалтириш орқали юрт келажагини яратиш орзусида ҳаётларини хатарга қўйиб бўлса-да, истиқлол учун курашга чақиришгача бўлган йўлни босиб ўтишди. Бу даврда Наманган адабий ҳаракатчилиги намояндалари ўз асарларида маърифатни юксалтиришга муносиб ҳисса қўшдилар. Исҳоқхон Ибрат 1862 йил 21 март куни Наманган шаҳрининг Тўрақўрғон туманида зиёли оилада таваллуд топган. Шоир Қўқонда араб, форс тилларини мукаммал ўрганган. Тарих, тилшунослик фанлари билан жиддий шуғулланади. 1886 йилда ўз қишлоғига қайтиб келиб, қишлоқда илғор маорифчи сифатида мактаб очади, лекин бу мактаб генерал-губернаторлик амалдорлари томонидан ёпиб қўйилади. Исҳоқхон Ибрат 1887 йилда узоқ чет эл сафарига отланади. Туркия, Эрон, Миср ва Арабистонга боради. 1892-1896 йилларда Ибрат Ҳиндистон ва Калкуттада яшайди. Ибрат рус тилини ва бу эрда кўп

ишлатиладиган арбаилисонни, яъни тўрт тилни: араб, форс, ҳинд-урду ва инглиз тилларини мукамал ўрганади. Шарқ тиллари билан бир қаторда Ғарб тилларини ҳам билиш зарур деб ҳисоблаган Ибрат Арабистонда франсуз тилини, Ҳиндистонда эса инглиз тилини, шу билан бирга, энг қадимий финикия, яҳудий, сурия, юнон ёзувларини ўрганганлиги ҳақидаги маълумотларни ўзининг “Жомеъул хутут” асарида қайд этиб ўтган. Исьҳокхон Ибрат чет элларда халқ ҳаёти, уларнинг маданияти, санъати билан яқиндан танишади, илмий асарлари учун қимматли манбалар тўплайди. Ибрат чет элларда фозил кишилар, олимлар билан ҳам дўстлашади. Исьҳокхон Ибрат 1896 йилда Ҳиндистондан Бирма орқали Хитойга, сўнгра Қашқарга ўтади ва Қашқардан ўз ватани Наманганга қайтиб келади. Тўрақўрғонга чет ўлкаларда яратилган фан-техника янгиликларидан олиб келади. Граммафон, совитгич (холодилник), киноаппарат, фотоаппарат келтиради. Ҳар бир олиб келинган маданият ашёлари ўзига хос қимматга эга, масалан, Ҳиндистондан олиб келинган “Сантур” номли мусиқа асбоби граммафондан анча илгари яратилган бўлиб, граммафон сингари ручка билан таноби айлантирилган. Унинг 40 сантиметрли ўқи бўлиб, унда мингдан ортиқ майда ниначалари бор. Ўқ айланганда ниначалар думалоқ дискага урилади ва 12 та мусиқа асари бирин-кетин ижро этилади. 1908 йилда Ибрат яна бир хайрли ишга қўл уради. Оренбургдан Гауфман деган матбаачидан пулини 10 йил мобайнида тўлаш шарти билан литографик машина сотиб олади. Исьҳокхон литография анжомларини катта машаққат билан Қўқонгача поездда, Қўқондан Тўрақўрғонга туяларда олиб келади. 1908 йилда ўзи қурдирган ҳаммом ўрнида чопхона ташкил қилади ва уни “Матбааи Исьҳоқия” номи билан ишга туширади. Бу матбаада турли китоблар, савод чиқаришга оид рисолалар, дарсликлар, плакатлар, табрикномалар мунтазам нашр этиб турилган. Ибратнинг ҳуснихатга, хат-савод чиқаришга бағишланган “Санъати Ибрат, қалами Мирражаб Бандий” рисоласи, “Илми Ибрат” номли шеърлар тўплами, ёзувлар тарихига бағишланган “Жомеъ ул-хутут” каби маърифатпарварлик руҳи билан суғорилган рисола ва китоблари ҳам ўзи ташкил этган матбаада нашр этилади. “Матбааи Исьҳоқия”нинг илм-маърифат тарқатиш мақсадида ташкил қилинганлигини яна шундан ҳам билишимиз мумкинки, Исьҳокхон матбаага нур таратаётган қуёшнинг тасвирини ишлаб, қуёш ичига “илм” сўзини ёзган. Бу билан Ибрат илмни нур сочаётган қуёшга ўхшатади. Бу рамзий тасвир мазкур матбаада чоп этилган барча китобларда мавжуд.

Хуллас, ўзбек маданияти маърифати ва адабиёти тарихини чуқур ўрганиш мақсадида мустақиллик йилларининг илк кунлариданоқ аждодларимизнинг нодир асарлари юзасидан илмий изланишлар олиб бориш ҳамда ўтмиш шоирларимиз ҳаёти ва ижодини ҳаққоний тадқиқ этиш ишлари амалга оширилмоқда. Бу борада наманганлик шоир Исьҳокхон Ибрат ижодини

Ўрганиш, кўлёзма асарларини нашрга тайёрлаш мустақиллик туфайли эришилган имкониятлар самараси бўлди. Исҳоқхон Ибрат тараққийпарвар зиёли, атоқли маърифатпарвар шоир, хаттот, жонкуяр муаллим, сайёх, тилшунос ва тарихшунос олим, ўзбек матбаачилигининг асосчиси, ношир, публицист, бир сўз билан айтганда, серқирра фаолият эгаси. Юқорида номи санаб ўтилган асарлар ва XX аср бошларида чоп этилган газета, журналлар Исҳоқхон Ибратнинг ҳаёт йўли, адабий ҳамда илмий-назарий қарашларини ўрганишда муҳим манбаа ҳисобланади. Ўз жонини юрт истиқболи йўлида фидо қилишга қодир маърифатли, зиёли ватандошларимиз қатори Ибрат ҳам 1937-йилнинг илк баҳорида қамоққа олинади. Ўзбек зиёллари ёстиғини қуритган қатағоннинг энг даҳшатли кезлари, яъни 1937-йилда бутун умрини ўз халқининг маърифати, истиқболи учун бахш этган 75 ёшли нуроний шоир Андижон турмасидаги жисмоний, руҳий азобларга бардош бера олмайди ва турмада икки ой ётиб, ҳаётдан кўз юмади. Қатағон қурбони бўлган зиёлларимиз қаторида Исҳоқхон Ибрат ҳам 1959-йилда оқланади.

Бугунги кунда ўсиб келаётган ёш авлодларга вилоятимиздан етишиб чиққан, зиё тарқатувчиларни номини оммалаштириш мақсадида Наманган вилоят тарихи ва маданияти давлат музейининг Адабиёт кўرғазмалар залида Исҳоқхон Ибратнинг ҳаёти ва ижодини ёритиб берувчи-суратлари, китоблари шу каби кўплаб экспонатлар намойишга қўйилган бўлиб, ҳар йили ватандошимизга бағишлаб жуда катта маънавий-маърифий тадбирлар ташкил этиб келинади. Бу каби тадбирлар эса зиё тарқатувчилар ҳақида кўпроқ маълумотларга эга бўлиш имкониятини беради.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. «Халқ сўзи» газетасининг 2024 йил 20 март кунги 58 (8681)-сони
2. «Янги Ўзбекистон» газетасининг 2024 йил 20 март кунги 57 (1118)-сони
3. «O‘zbekiston bunyodkori» газетасининг 2024 йил 15 март
4. «Ishonch» газетасининг 2024 йил 14 март 34 (4942)-сони
5. «Obod yoshlari» jurnalining 2024-yil 3-soni
6. «Farg‘ona haqiqati» газетасининг 2024 йил 23 февраль кунги 8 (24928)-сони

